

Samling af Afgørelser

DOMSTOLENS DOM (Fjerde Afdeling)

12. januar 2023*

»Præjudiciel forelæggelse – urimelige kontraktvilkår i forbrugeraftaler – direktiv 93/13/EØF – aftale om levering af juridiske tjenesteydelser indgået mellem en advokat og en forbruger – artikel 4, stk. 2 – vurdering af, om kontraktvilkårene er urimelige – udelukkelse af vilkår, der ikke vedrører aftalens hovedgenstand – vilkår om betaling af advokatsalærer i henhold til princippet om anvendelse af en timesats – artikel 6, stk. 1 – den nationale rets beføjelser i forbindelse med et »urimeligt« kontraktvilkår«

I sag C-395/21,

angående en anmodning om præjudiciel afgørelse i henhold til artikel 267 TEUF, indgivet af Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (Litauens øverste domstol) ved afgørelse af 23. juni 2021, indgået til Domstolen den 28. juni 2021, i sagen

D.V.

mod

M.A.,

har

DOMSTOLEN (Fjerde Afdeling),

sammensat af afdelingsformanden, C. Lycourgos, og dommerne L.S. Rossi, J.-C. Bonichot, S. Rodin og O. Spineanu-Matei (refererende dommer),

generaladvokat: M. Szpunar,

justitssekretær: A. Calot Escobar,

på grundlag af den skriftlige forhandling,

efter at der er afgivet indlæg af:

- D.V. ved advokaté A. Kakoškina,
- den litauiske regering ved K. Dieninis, S. Grigonis og V. Kazlauskaitė-Švenčionienė, som befuldmægtigede,

* Processprog: litauisk.

– den tyske regering ved J. Möller, U. Bartl og M. Hellmann, som befuldmægtigede,
– Europa-Kommissionen ved J. Jokubauskaitė og N. Ruiz García, som befuldmægtigede,
og efter at generaladvokaten har fremsat forslag til afgørelse i retsmødet den 22. september 2022,
afsagt følgende

Dom

- 1 Anmodningen om præjudiciel afgørelse vedrører fortolkningen af artikel 3, stk. 1, artikel 4, stk. 2, artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, i Rådets direktiv 93/13/EØF af 5. april 1993 om urimelige kontraktvilkår i forbrugeraftaler (EFT 1993, L 95, s. 29), som ændret ved Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2011/83/EU af 25. oktober 2011 (EUT 2011, L 304, s. 64) (herefter »direktiv 93/13«).
- 2 Denne anmodning er blevet fremsat i forbindelse med en tvist mellem advokaten D.V. og M.A., der er dennes klient.

Retsforskrifter

EU-retten

- 3 Artikel 3, stk. 1, i direktiv 93/13 har følgende ordlyd:
»Et kontraktvilkår, der ikke har været genstand for individuel forhandling, anses for urimeligt, hvis det til trods for kravene om god tro bevirker en betydelig skævhed i parternes rettigheder og forpligtelser ifølge aftalen til skade for forbrugeren.«
- 4 Direktivets artikel 4 bestemmer:
»1. Det vurderes, om et kontraktvilkår er urimeligt, under hensyn til hvilken type varer eller tjenesteydelser aftalen omfatter, og ved på tidspunktet for aftalens indgåelse at tage hensyn til alle omstændighederne i forbindelse med dens indgåelse samt til alle andre vilkår i aftalen eller i en anden aftale, som hænger sammen med denne, jf. dog artikel 7.
2. Vurderingen af, om kontraktvilkårene er urimelige, omfatter hverken definitionen af aftalens hovedgenstand eller overensstemmelsen mellem pris og varer eller mellem tjenesteydelser og betalingen herfor, for så vidt disse vilkår er affattet klart og forståeligt.«
- 5 Dette direktivs artikel 5 er affattet således:
»I de aftaler, hvor alle eller nogle af de vilkår, der tilbydes forbrugeren, er i skriftlig form, skal disse vilkår altid være udarbejdet på en klar og forståelig måde. [...]«
- 6 Nævnte direktivs artikel 6, stk. 1, fastsætter:
»Medlemsstaterne fastsætter, at urimelige kontraktvilkår i en aftale, som en erhvervsdrivende har indgået med en forbruger, i henhold til deres nationale lovgivning ikke binder forbrugeren, og at

aftalen forbliver bindende for parterne på i øvrigt samme vilkår, hvis den kan opretholdes uden de urimelige kontraktvilkår.«

7 Artikel 7, stk. 1, i direktiv 93/13 bestemmer:

»Medlemsstaterne sikrer, at der i forbrugernes og konkurrenternes interesse findes egnede og effektive midler til at bringe anvendelsen af urimelige kontraktvilkår i aftaler, der indgås mellem forbrugere og en erhvervsdrivende, til ophør.«

8 Direktivets artikel 8 er sålydende:

»Medlemsstaterne kan inden for det område, der omfattes af dette direktiv, vedtage eller bevare strengere bestemmelser, der er forenelige med [EUF-traktaten], for at sikre en mere omfattende beskyttelse af forbrugerne.«

Litauisk ret

Den civile lovbog

9 Under overskriften »Urimelige kontraktvilkår i forbrugeraftaler« gennemfører artikel 6.228⁴ i Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas Nr. VIII-1864 (lov nr. VIII-1864 om godkendelse, ikrafttræden og gennemførelse af Republikken Litauens lovbog) af 18. juli 2000 (Žin., 2000, nr. 74-2262), i den version, der finder anvendelse i tvisten i hovedsagen (herefter »den civile lovbog«), direktiv 93/13 i national ret. Denne artikel har følgende ordlyd:

»[...]

2. Kontraktvilkår, der ikke har været genstand for individuel forhandling mellem parterne og bevirker en skævhed i parternes rettigheder og forpligtelser til skade for forbrugeren, anses for urimelige, da de er i strid med kravet om god tro.

[...]

6. Skriftlige vilkår i en forbrugeraftale skal affattes klart og forståeligt. Vilkår, der er i strid med dette krav, anses for urimelige.

7. De vilkår, der beskriver genstanden for en forbrugeraftale, samt vilkår vedrørende den solgte vares eller leverede tjenesteydelses overensstemmelse og pris skal ikke vurderes i forhold til den urimelige karakter, for så vidt som disse vilkår er affattet klart og forståeligt.

8. Når en retsinstans fastslår, at et eller flere kontraktvilkår er urimelige, ophæves vilkåret eller vilkårene med virkning fra det tidspunkt, hvor det eller de blev indført i aftalen, men de øvrige vilkår forbliver bindende for parterne, hvis aftalen kan gennemføres efter ophævelsen af de urimelige vilkår.«

Lov nr. IX-2066 om udøvelse af advokaterhvervet

- 10 Artikel 50 i Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas Nr. IX-2066 (lov nr. IX-2066 om udøvelse af advokaterhvervet) af 18. marts 2004 (Žin., 2004, nr. 50-1632) med overskriften »Vederlag for juridiske tjenesteydelser leveret af en advokat« bestemmer:

»1. Klienten betaler advokaten det ved aftalen aftalte salær for de i medfør af aftalen leverede ydelser.

[...]

3. Ved fastsættelsen af advokatens salær for juridiske tjenesteydelser skal der tages hensyn til sagens kompleksitet, advokatens kvalifikationer og erfaring, klientens økonomiske situation og andre relevante omstændigheder.«

Dekret af 2. april 2004

- 11 Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas Nr. 1R-85 »Dėl Rekomendacijų dėl civilinės bylose priteistino užmokesčio už advokato ar advokato padėjėjo teikiamą teisinę pagalbą (paslaugas) maksimalaus dydžio patvirtinimo« (dekret nr. 1R-85 fra Republikken Litauens justitsminister om godkendelse af retningslinjerne vedrørende maksimumsatser for salærere, der skal betales for advokaters eller advokatfuldmægtiges juridiske bistand i forbindelse med civile sager – levering af tjenesteydelser), af 2. april 2004 (Žin., 2004, nr. 54-1845) fastsætter i den version, der har fundet anvendelse siden den 20. marts 2015 (herefter »dekretet af 2. april 2004«), anbefalinger vedrørende maksimumsatser for advokaters eller advokatfuldmægtiges levering af juridiske tjenesteydelser i forbindelse med civile sager. Disse anbefalinger blev godkendt af rådet for det litauiske advokatsamfund den 26. marts 2004 og er grundlaget for at kunne anvende bestemmelserne i den civile retsplejelov om fastsættelse af sagsomkostningerne.

Twisten i hovedsagen og de præjudicielle spørgsmål

- 12 M.A. indgik som forbruger i perioden fra den 11. april til den 29. august 2018 fem aftaler om levering af juridiske tjenesteydelser mod vederlag med D.V. i dennes egenskab af advokat, nærmere bestemt to aftaler indgået den 11. april 2018 i civile sager om henholdsvis sameje af formuegoder samt om fastsættelse af mindreårige børns bopæl, samværsret og underholdsbidrag, to aftaler indgået den 12. april og den 8. maj 2018 om repræsentation af M.A. for politiet og anklagemyndigheden i distriktet Kaunas (Litauen) og en aftale indgået den 29. august 2018 vedrørende varetagelsen af M.A.'s interesser i en skilsmisssag.
- 13 I medfør af artikel 1 i hver af disse aftaler forpligtede advokaten sig til at yde mundtlig eller skriftlig juridisk rådgivning, udarbejde udkast til juridiske dokumenter, foretage en juridisk gennemgang af dokumenter og at repræsentere klienten for diverse enheder i forbindelse med hertil relaterede aktiviteter.
- 14 I hver aftale fastsattes salæret til 100 EUR »pr. times rådgivning eller levering af juridiske tjenesteydelser til klienten« (herefter »prisvilkåret«). Det fremgik af aftalerne, at »en del af det anførte salær [...] skal betales umiddelbart efter advokatens fremsendelse af en faktura for de juridiske tjenesteydelser med angivelse af timetallet for den ydede rådgivning eller leveringen af juridiske tjenesteydelser« (herefter »vilkåret om beregning af betalingen«).

- 15 Desuden betalte M.A. et forskud på salæret svarende til et beløb på i alt 5 600 EUR.
- 16 D.V. leverede juridiske tjenesteydelser fra april til december 2018 og fra januar til marts 2019 og udstedte fakturaer for samtlige leverede ydelser den 21. og den 26. marts 2019.
- 17 Eftersom D.V. ikke modtog hele det krævede salær, anlagde han den 10. april 2019 sag for Kauno apylinkės teismas (distriktsdomstolen i Kaunas, Litauen) med påstand om, at M.A. blev pålagt at betale 9 900 EUR for de leverede juridiske tjenesteydelser og 194,30 EUR for omkostninger afholdt som led i gennemførelsen af aftalerne, med tillæg af renter på 5% af de skyldige beløb fra datoen for anlæggelsen af søgsmålet til fuldbyrdelsen af dommen.
- 18 Ved afgørelse af 5. marts 2020 tiltrådte denne retsinstant D.V.'s påstand. Den fastslog, at der i medfør af de indgåede aftaler var leveret juridiske tjenesteydelser for i alt 12 900 EUR. Retten fastslog imidlertid, at prisvilkårene i samtlige fem aftaler var urimelige, og halverede det krævede salær til 6 450 EUR. Kauno apylinkės teismas (distriktsdomstolen i Kaunas) pålagde således M.A. at betale 1 044,33 EUR under hensyntagen til det beløb, der allerede var blevet betalt, forhøjet med en årlig rentesats på 5% fra datoen for anlæggelsen af søgsmålet til fuldbyrdelsen af dommen, og 12 EUR i sagsomkostninger. D.V. blev pålagt at betale M.A. 360 EUR i sagsomkostninger.
- 19 Den appel, som D.V. iværksatte den 30. april 2020 til prøvelse af denne afgørelse, blev forkastet ved kendelse af 15. juni 2020 afsagt af Kauno apygardos teismas (den regionale domstol i Kaunas, Litauen).
- 20 Den 10. september 2020 har D.V. iværksat kassationsappel til prøvelse af den pågældende kendelse for Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (Litauens øverste domstol), der er den forelæggende ret.
- 21 Den forelæggende ret nærer nærmere bestemt tvivl om to problemstillinger vedrørende for det første gennemsigtigheden af vilkårene vedrørende hovedgenstanden for aftalerne om levering af juridiske tjenesteydelser og, for det andet, virkningerne af, at det fastslås, at et vilkår om fastsættelse af prisen for disse tjenesteydelser erklæres urimeligt.
- 22 Med hensyn til den første problemstilling skal den forelæggende ret for det første undersøge, om et kontraktvilkår i en aftale om levering af juridiske tjenesteydelser, som ikke har været genstand for individuel forhandling, og som vedrører prisen for disse tjenesteydelser og beregningen heraf, såsom prisvilkåret, henhører under artikel 4, stk. 2, i direktiv 93/13.
- 23 Det er den forelæggende rets opfattelse, at dette er tilfældet, og den nærer derfor, for det andet, tvivl om det krav om gennemsigtighed, som et kontraktvilkår vedrørende aftalens hovedgenstand skal opfylde for, at det skal vurderes, om dette er urimeligt. I denne henseende har den forelæggende ret anført, at selv om prisvilkåret ud fra et grammatisk synspunkt er klart formuleret, kan det diskuteres, om det er forståeligt, eftersom den gennemsnitlige forbruger ikke kan forstå de økonomiske konsekvenser heraf, selv hvis vedkommende tager hensyn til de øvrige omhandlede kontraktvilkår, nemlig vilkåret om beregning af betalingen, som hverken bestemmer, at advokaten skal fremlægge redegørelser for de leverede ydelser, eller med hvilken frekvens disse skal betales.

- 24 Den forelæggende ret har anført, at det følger af Domstolens praksis, at det er af afgørende vigtighed for forbrugeren, at den pågældende før indgåelsen af en aftale informeres om kontraktbestemmelserne og konsekvenserne af denne indgåelse, idet det bl.a. er på grundlag af disse oplysninger, at denne tager stilling til, om vedkommende ønsker at lade sig binde af de vilkår, som den erhvervsdrivende forinden har udarbejdet (dom af 21.3.2013, RWE Vertrieb, C-92/11, EU:C:2013:180, præmis 44).
- 25 Den forelæggende ret ønsker, idet den har anerkendt, at de i hovedsagen omhandlede aftaler har en særlig karakter, og at det er vanskeligt at forudse, hvor mange timer der er nødvendige for at levere juridiske tjenesteydelser, oplyst, om det med rimelighed kan kræves, at en erhvervsdrivende nævner en vejledende pris for disse tjenesteydelser, og om disse oplysninger bør fremgå af sådanne aftaler. Den forelæggende ret ønsker endvidere oplyst, om manglen på oplysninger forud for aftalerne kan afhjælpes under opfyldelsen af nævnte aftaler, og om den omstændighed, at prisen først bliver sikker efter den repræsentation, som advokaten har forestået i en given sag, kan være et hensigtsmæssigt element i denne analyse.
- 26 Med hensyn til den anden problemstilling har den forelæggende ret præciseret, at den civile lovbogs artikel 6.228⁴, stk. 6, sikrer en højere grad af beskyttelse end den, der er sikret ved direktiv 93/13, for så vidt som et kontraktvilkårs manglende gennemsigtighed er tilstrækkelig til, at det anses for urimeligt, uden at vilkåret skal undersøges i betragtning af direktivets artikel 3, stk. 1. Den forelæggende ret nærer følgelig tvivl om de virkninger, som i medfør af EU-retten er knyttet til, at det fastslås, at et kontraktvilkår er urimeligt.
- 27 I denne henseende har den forelæggende ret anført, at såfremt prisvilkåret ophæves, bør det medføre, at aftalerne om levering af juridiske tjenesteydelser erklæres ugyldige, og at den situation, som forbrugeren ville have befundet sig i, hvis disse kontraktvilkår aldrig havde eksisteret, skal genoprettes. I det foreliggende tilfælde ville dette bevirke en uberettiget berigelse af forbrugeren og en uretfærdig situation i forhold til den erhvervsdrivende, der har leveret disse tjenesteydelser i fuldt omfang. Den forelæggende ret ønsker endvidere oplyst, om en eventuel nedsættelse af salæret for disse ydelser skader den afskrækkende virkning, der forfølges med artikel 7, stk. 1, i direktiv 93/13.
- 28 På denne baggrund har Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (Litauens øverste domstol) besluttet at udsætte sagen og forelægge Domstolen følgende præjudicielle spørgsmål:
- »1) Skal artikel 4, stk. 2, i direktiv 93/13 fortolkes således, at udtrykket »aftalens hovedgenstand« omfatter et vilkår – der ikke har været genstand for individuel forhandling, og som er en del af en kontrakt vedrørende juridiske tjenesteydelser, der er indgået mellem en erhvervsdrivende (en advokat) og en forbruger – vedrørende vederlag og måden, hvorpå dette skal beregnes?
 - 2) Skal henvisningen i artikel 4, stk. 2, i direktiv 93/13, hvorefter kontraktvilkår skal affattes klart og forståeligt, fortolkes således, at det er tilstrækkeligt, at der i kontraktens betalingsvilkår (hvorefter der skal ske betaling for de faktisk udførte ydelser på grundlag af timesats) henvises til størrelsen af den timesats, der skal betales til advokaten?
 - 3) Såfremt det andet spørgsmål besvares benægtende: Skal kravet om gennemsigtighed fortolkes således, at det omfatter en forpligtelse for advokaten til i kontrakten at anføre vederlaget for de ydelser, der på forhånd klart kan defineres og fastsættes, eller skal kontrakten tillige indeholde en vejledende oversigt over vederlag for ydelser (dvs. et foreløbigt budget for udførelsen af de juridiske tjenesteydelser), hvis det er muligt at forudsige antallet (eller

varigheden) af de enkelte ydelser og vederlaget for disse, når en kontrakt indgås, og de potentielle risici, der kan medføre en forøgelse eller nedsættelse af omkostningerne, være angivet? Er det relevant, når det skal vurderes, om et kontraktvilkår vedrørende betaling opfylder kravet om gennemsigtighed, om forbrugeren på passende måde oplyses om vederlaget for juridiske tjenesteydelser og om måden, hvorpå vederlaget beregnes, eller skal oplysningerne fremgå af selve kontrakten vedrørende juridiske tjenesteydelser? Kan manglende oplysninger forud for kontraktindgåelsen afhjælpes gennem oplysninger i forbindelse med opfyldelsen af kontrakten? Har det betydning for vurderingen af, om kontraktvilkåret opfylder kravet om gennemsigtighed, at det endelige vederlag for juridiske tjenesteydelser først bliver afklaret, når ydelserne er præsteret? Er det relevant, når det skal vurderes, om et kontraktvilkår vedrørende betaling opfylder kravet om gennemsigtighed, at kontrakten ikke foreskriver regelmæssige opgørelser fra advokatens side over udførte ydelser eller regelmæssige opkrævninger over for forbrugeren, hvorved denne har mulighed for i tide at bringe ydelserne til ophør eller at opnå en ændring af det i kontrakten fastsatte vederlag?

- 4) Hvis den nationale ret finder, at kontraktvilkåret, hvorefter betalingen for de leverede ydelser beregnes med udgangspunkt i en timesats, ikke er affattet klart og forståeligt, som foreskrevet i artikel 4, stk. 2, i direktiv 93/13, skal retten da vurdere, om kontraktvilkåret er urimeligt i medfør af direktivets artikel 3, stk. 1 (dvs. skal retten i forbindelse med vurderingen af, om kontraktvilkåret må anses for at være urimeligt, afgøre, om vilkåret bevirker en »betydelig skævhed« i parternes rettigheder og forpligtelser ifølge aftalen til skade for forbrugeren), eller medfører det blotte forhold, at betalingsvilkåret, der vedrører væsentlige oplysninger i henhold til kontrakten, ikke opfylder kravet om gennemsigtighed, at vilkåret skal anses for at være urimeligt?
- 5) Medfører det forhold, når kontraktvilkåret vedrørende betaling er fundet urimeligt, at kontrakten vedrørende juridiske tjenesteydelser ikke binder forbrugeren som angivet i artikel 6, stk. 1, i direktiv 93/13, at der er behov for at genoprette den situation, som forbrugeren ville have befundet sig i, hvis det urimelige vilkår ikke havde været en del af aftalen? Vil genoprettelsen af en sådan situation medføre, at forbrugeren ikke er forpligtet til at betale for de ydelser, der allerede er leveret?
- 6) Ville det, hvis karakteren af en kontrakt, hvorefter der allerede er sket levering af ydelser mod et vederlag, medfører, at det ikke er muligt at genoprette den situation, som forbrugeren ville have befundet sig i, hvis det urimelige vilkår ikke havde været en del af aftalen (ydelseerne er allerede leveret), være i strid med formålet med artikel 7, stk. 1, i direktiv 93/13 at fastsætte et vederlag for de ydelser, der er leveret af advokaten? Såfremt dette spørgsmål besvares benægtende, ville den rette balance, hvorved der opnås ligevægt mellem kontraktens parter, da kunne opnås: (i) hvis advokaten opnår betaling for de leverede ydelser på grundlag af den timesats, der er angivet i kontrakten; (ii) hvis advokaten opnår betaling i form af minimumsvederlaget for juridiske tjenesteydelser (f.eks. i henhold til det udgangspunkt, der er fastsat gennem en national retlig foranstaltning i form af vejledende maksimumsats for vederlag i forbindelse med advokaters ydelser); (iii) hvis advokaten opnår betaling af et rimeligt beløb for ydelserne på grundlag af rettens vurdering under hensyntagen til sagens kompleksitet, advokatens kvalifikationer og erfaring, klientens økonomiske forhold og andre relevante omstændigheder?«

Om de præjudicielle spørgsmål

Det første spørgsmål

- 29 Med det første spørgsmål ønsker den forelæggende ret nærmere bestemt oplyst, om artikel 4, stk. 2, i direktiv 93/13 skal fortolkes således, at begrebet »aftalens hovedgenstand« i denne bestemmelses forstand omfatter et kontraktvilkår i en aftale om levering af juridiske tjenesteydelser, som er indgået mellem en advokat og en forbruger, og som ikke har været genstand for individuel forhandling, hvorved prisen for de leverede ydelser fastsættes i henhold til princippet om anvendelse af en timesats.
- 30 Det skal i denne henseende bemærkes, at artikel 4, stk. 2, i direktiv 93/13 foreskriver en undtagelse til den ordning med indholdsmæssig kontrol med kontraktvilkår, der er foreskrevet i den beskyttelsesordning til fordel for forbrugerne, som er gennemført med dette direktiv, og at denne bestemmelse derfor skal fortolkes strengt. I øvrigt skal udtrykkene »aftalens hovedgenstand« og »overensstemmelsen mellem pris og varer eller mellem tjenesteydelser og betalingen herfor« som omhandlet i artikel 4, stk. 2, i direktiv 93/13 normalt undergives en selvstændig og ensartet fortolkning i hele Den Europæiske Union, som skal søges under hensyntagen til bestemmelsens kontekst og formålet med den pågældende ordning (jf. i denne retning dom af 20.9.2017, *Andriuc m.fl.*, C-186/16, EU:C:2017:703, præmis 34 og den deri nævnte retspraksis).
- 31 For så vidt angår kategorien af de kontraktvilkår, som er omfattet af begrebet »aftalens hovedgenstand« som omhandlet i artikel 4, stk. 2, i direktiv 93/13, har Domstolen fastslået, at disse vilkår skal forstås som vilkår, der fastlægger aftalens hovedydelser, og som dermed er kendetegnende for aftalen. De vilkår, som er underordnede i forhold til dem, der definerer selve aftaleforholdets natur, kan derimod ikke være omfattet af begrebet »aftalens hovedgenstand« (jf. bl.a. dom af 20.9.2017, *Andriuc m.fl.*, C-186/16, EU:C:2017:703, præmis 35 og 36, og af 22.9.2022, *Vicente (Søgsmaal om betaling af advokatsalærer)*, C-335/21, EU:C:2022:720, præmis 78).
- 32 I det foreliggende tilfælde vedrører prisvilkåret vederlaget for de juridiske tjenesteydelser, som fastsættes på grundlag af en timesats. Et sådant vilkår, som fastlægger en pligt for fuldmagtsgiver til at betale advokatens salær og satsen herfor, indgår i de vilkår, der definerer selve aftaleforholdets natur, idet dette forhold netop er kendetegnet ved leveringen af juridiske tjenesteydelser mod vederlag. Vilkåret henhører således under begrebet »aftalens hovedgenstand« som omfattet af artikel 4, stk. 2, i direktiv 93/13. Vurderingen heraf kan desuden omfatte »overensstemmelsen mellem pris og varer eller mellem tjenesteydelser og betalingen herfor« i denne bestemmelses forstand.
- 33 Denne fortolkning gælder uafhængigt af den omstændighed, som den forelæggende ret har omtalt i det første præjudicielle spørgsmål, at nævnte kontraktvilkår ikke er blevet forhandlet særskilt. Når et kontraktvilkår indgår i de vilkår, der definerer selve aftaleforholdets natur, gælder det samme nemlig også, såvel hvis dette vilkår har været genstand for individuel forhandling, som hvis en sådan forhandling ikke har fundet sted.
- 34 Henset til samtlige ovenstående betragtninger bør det første spørgsmål besvares med, at artikel 4, stk. 2, i direktiv 93/13 skal fortolkes således, at et kontraktvilkår i en aftale om levering af juridiske tjenesteydelser indgået mellem en advokat og en forbruger, hvorved prisen for de leverede ydelser fastsættes i henhold til princippet om anvendelse af en timesats, henhører under denne bestemmelse.

Det andet og det tredje spørgsmål

- 35 Med det andet og det tredje spørgsmål, som skal undersøges samlet, ønsker den forelæggende ret nærmere bestemt oplyst, om artikel 4, stk. 2, i direktiv 93/13 skal fortolkes således, at et kontraktvilkår i en aftale om levering af juridiske tjenesteydelser indgået mellem en advokat og en forbruger, hvorved prisen for disse ydelser fastsættes i henhold til princippet om anvendelse af en timesats, uden at det indeholder andre præciseringer eller oplysninger end den anvendte timesats, opfylder kravet om at være affattet klart og forståeligt i denne bestemmelses forstand. Såfremt disse spørgsmål besvares benægtende, ønsker den forelæggende ret nærmere bestemt oplyst, hvilke oplysninger forbrugeren skal meddeles i en situation, hvor det er umuligt at forudsige det faktiske antal timer, som er nødvendige for at levere de tjenesteydelser, der er genstand for aftalen, og om manglen på sådanne oplysninger som led i forholdet forud for kontraktindgåelsen kan afhjælpes under opfyldelsen nævnte aftale.
- 36 Hvad for det første angår rækkevidden af kravet om kontraktvilkårs gennemsigthed, således som det fremgår af artikel 4, stk. 2, i direktiv 93/13, har Domstolen fremhævet, at dette krav, der ligeledes findes i direktivets artikel 5, ikke kan reduceres til et spørgsmål om, at vilkår formelt set blot skal være affattet grammatisk klart og forståeligt, men at den ved direktivet indførte beskyttelsesordning tværtimod hviler på den betragtning, at forbrugeren befinder sig i en svagere stilling end den erhvervsdrivende hvad angår bl.a. informationsniveau, hvorfor dette krav om en klar og forståelig affattelse af kontraktvilkårene og dermed om gennemsigthed, som samme direktiv indfører, skal fortolkes bredt (jf. i denne retning dom af 3.3.2020, *Gómez del Moral Guasch*, C-125/18, EU:C:2020:138, præmis 46 og 50 og den deri nævnte retspraksis).
- 37 Kravet om, at et kontraktvilkår skal være affattet klart og forståeligt, skal derfor forstås således, at det indebærer, at aftalen på gennemsigtig vis beskriver, hvordan den mekanisme, som det omhandlede vilkår henviser til, konkret fungerer, og i givet fald forholdet mellem denne mekanisme og den, der er fastsat i andre vilkår, således at denne forbruger på grundlag af klare og forståelige kriterier sættes i stand til at vurdere, hvilke økonomiske følger aftalen kan få for vedkommende (dom af 20.9.2017, *Andriuc m.fl.*, C-186/16, EU:C:2017:703, præmis 45, og af 16.7.2020, *Caixabank og Banco Bilbao Vizcaya Argentaria*, C-224/19 og C-259/19, EU:C:2020:578, præmis 67 og den deri nævnte retspraksis).
- 38 Undersøgelsen af, om et kontraktvilkår som det i hovedsagen omhandlede er »klart og forståeligt« som omhandlet i direktiv 93/13, skal således foretages af den nationale retsinstans, henset til samtlige relevante faktiske forhold. Det påhviler nærmere bestemt den nationale ret, når denne tager alle omstændighederne i forbindelse med indgåelse af aftalen i betragtning, at efterprøve, om forbrugeren er blevet meddelt samtlige de enkeltheder, der kan have indflydelse på omfanget af vedkommendes forpligtelse, og som navnlig gør det muligt for denne at vurdere de finansielle konsekvenser heraf (jf. i denne retning dom af 3.3.2020, *Gómez del Moral Guasch*, C-125/18, EU:C:2020:138, præmis 52 og den deri nævnte retspraksis).
- 39 Hvad for det andet angår det tidspunkt, hvor forbrugeren skal gøres bekendt med disse enkeltheder, har Domstolen fastslået, at det er af afgørende betydning for forbrugeren, at vedkommende før indgåelsen af en kontrakt oplyses om kontraktvilkårene og konsekvenserne af denne indgåelse. Det er bl.a. på grundlag af disse oplysninger, at sidstnævnte tager stilling til, om vedkommende ønsker at lade sig binde af de vilkår, som den erhvervsdrivende forinden har udarbejdet (dom af 9.7.2020, *Ibercaja Banco*, C-452/18, EU:C:2020:536, præmis 47 og den deri nævnte retspraksis).

- 40 I det foreliggende tilfælde skal det, således som den forelæggende ret har præciseret, bemærkes, at det udelukkende fremgår af prisvilkåret, at det vederlag, som den erhvervsdrivende skal have, udgør 100 EUR pr. time for leverede juridiske tjenesteydelser. Når den erhvervsdrivende ikke har fremlagt andre oplysninger, giver en sådan prisfastsættelsesordning ikke en almindeligt oplyst, rimeligt opmærksom og velunderrettet gennemsnitsforbruger mulighed for at vurdere de finansielle konsekvenser af et sådant vilkår, dvs. det samlede beløb, der skal betales for disse tjenesteydelser.
- 41 Henset til arten af de ydelser, der er genstand for en aftale om levering af juridiske tjenesteydelser, er det ganske vist ofte vanskeligt, eller endda umuligt, for den erhvervsdrivende fra indgåelsen af aftalen at forudse det præcise antal timer, der er nødvendige med henblik på at levere sådanne tjenesteydelser, og dermed de samlede omkostninger hertil.
- 42 Domstolen har i øvrigt fastslået, at den erhvervsdrivendes overholdelse af det krav om gennemsigtighed, som er omhandlet i artikel 4, stk. 2, og artikel 5 i direktiv 93/13, skal vurderes i forhold til de oplysninger, som den erhvervsdrivende rådede over på tidspunktet for indgåelsen af den aftale, som vedkommende indgik med en forbruger (dom af 9.7.2020, Ibercaja Banco, C-452/18, EU:C:2020:536, præmis 49).
- 43 Selv om det imidlertid ikke kan kræves, at den erhvervsdrivende underretter forbrugeren om de endelige finansielle konsekvenser af vedkommendes forpligtelser, som afhænger af fremtidige, uforudsigelige hændelser, som er uafhængige af den erhvervsdrivendes hensigter, følger det ikke desto mindre heraf, at de oplysninger, som den erhvervsdrivende skal meddele forbrugeren inden indgåelsen af aftalen, skal sætte sidstnævnte i stand til at træffe sin beslutning forsigtigt og med fuldt kendskab til dels muligheden for, at sådanne hændelser indtræder, og dels de konsekvenser, som hændelserne kan medføre med hensyn til varigheden af den pågældende levering af juridiske tjenesteydelser.
- 44 Disse oplysninger, som kan variere på grundlag af dels formålet med og arten af de ydelser, der er fastsat i aftalen om juridiske tjenesteydelser, dels de gældende faglige og etiske regler, skal indeholde oplysninger, der sætter forbrugeren i stand til at vurdere de tilnærmelsesvis samlede omkostninger ved disse tjenesteydelser. Oplysningerne kan omfatte et skøn over det forudsigelige eller mindste antal timer med henblik på leveringen af en bestemt tjenesteydelse eller en forpligtelse til med rimelige mellemrum at sende fakturaer eller jævnlige redegørelser med angivelse af antallet af arbejdstimer. Som anført i nærværende doms præmis 38 tilkommer det den nationale retsinstans, henset til alle omstændighederne i forbindelse med indgåelsen af aftalen, at vurdere, om de oplysninger, som den erhvervsdrivende meddelte forbrugeren inden indgåelsen af aftalen, gjorde det muligt for forbrugeren at træffe sin beslutning forsigtigt og med fuldt kendskab til de finansielle konsekvenser, som indgåelsen af nævnte aftale ville have.
- 45 Henset til samtlige disse betragtninger skal det andet og det tredje spørgsmål besvares med, at artikel 4, stk. 2, i direktiv 93/13 skal fortolkes således, at et kontraktvilkår i en aftale om levering af juridiske tjenesteydelser indgået mellem en advokat og en forbruger, hvorved prisen for disse ydelser fastsættes i henhold til princippet om anvendelse af en timesats, uden at forbrugeren inden indgåelsen af aftalen meddeles oplysninger, der sætter vedkommende i stand til at træffe sin beslutning forsigtigt og med fuldt kendskab til de finansielle konsekvenser, som indgåelsen af nævnte aftale har, ikke opfylder kravet om at være affattet klart og forståeligt i denne bestemmelses forstand.

Det fjerde spørgsmål

- 46 Med det fjerde spørgsmål ønsker den forelæggende ret nærmere bestemt oplyst, om artikel 3, stk. 1, i direktiv 93/13 skal fortolkes således, at et kontraktvilkår i en aftale indgået mellem en advokat og en forbruger, hvorved prisen for disse ydelser fastsættes i henhold til princippet om anvendelse af en timesats, og hvilket vilkår dermed henhører under aftalens hovedgenstand, skal anses for urimeligt, alene fordi det ikke opfylder det krav om gennemsigtighed, som er fastsat i direktivets artikel 4, stk. 2.
- 47 Det skal i denne henseende bemærkes, at Domstolen med hensyn til artikel 5 i direktiv 93/13 har fastslået, at spørgsmålet om, hvorvidt et kontraktvilkår er gennemsigtigt, er en af de faktorer, der skal tages hensyn til ved den vurdering af dette vilkårs urimelige karakter, som det tilkommer den nationale ret at foretage i henhold til dette direktivs artikel 3, stk. 1. I forbindelse med denne vurdering påhviler det denne ret under hensyn til alle omstændighederne i sagen at efterprøve først den eventuelt manglende overholdelse af kravet om god tro og dernæst, om der foreligger en betydelig skævhed til skade for forbrugeren i sidstnævnte bestemmelses forstand (dom af 3.10.2019, Kiss og CIB Bank, C-621/17, EU:C:2019:820, præmis 49 og den deri nævnte retspraksis).
- 48 Som det fremgår af den retspraksis, der er nævnt i denne doms præmis 36, har kravet om et kontraktvilkårs gennemsigtighed i medfør af artikel 4, stk. 2, i direktiv 93/13 samme rækkevidde som i medfør af direktivets artikel 5 (jf. ligeledes i denne retning dom af 30.4.2014, Kásler og Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, præmis 69). Konsekvenserne af et kontraktvilkårs manglende gennemsigtighed skal derfor ikke behandles forskelligt, alt efter om det vedrører aftalens hovedgenstand eller at andet aspekt ved aftalen.
- 49 Selv om det fremgår af den retspraksis, der er nævnt i denne doms præmis 47, at vurderingen af, om et vilkår i en aftale, der er indgået med en forbruger, er urimeligt, principielt hviler på en samlet vurdering, hvorved der ikke alene tages hensyn til dette vilkårs eventuelt manglende gennemsigtighed, skal det bemærkes, at medlemsstaterne i henhold til artikel 8 i direktiv 93/13 frit kan sikre en mere omfattende beskyttelse af forbrugerne.
- 50 I det foreliggende tilfælde har Republikken Litauen, således som det fremgår af den litauiske regerings indlæg, valgt at sikre en mere omfattende beskyttelse, for så vidt som det i den civile lovbogs artikel 6.228⁴, stk. 6, bestemmes, at kontraktvilkår, der er i strid med kravet om gennemsigtighed, anses for urimelige.
- 51 Eftersom medlemsstaterne i deres nationale lovgivning fortsat frit kan fastsætte et sådant beskyttelsesniveau, er direktiv 93/13, som ikke kræver, at den manglende gennemsigtighed af et vilkår i en aftale, der er indgået med en forbruger, automatisk bevirker, at kontraktvilkåret er urimeligt, ikke til hinder for, at en sådan konsekvens følger af national ret.
- 52 Henset til samtlige ovenstående betragtninger skal det fjerde spørgsmål besvares med, at artikel 3, stk. 1, i direktiv 93/13 skal fortolkes således, at et kontraktvilkår i en aftale indgået mellem en advokat og en forbruger om leveringen af juridiske tjenesteydelser, hvorved prisen for disse ydelser fastsættes i henhold til princippet om anvendelse af en timesats, og hvilket vilkår dermed henhører under aftalens hovedgenstand, ikke skal anses for urimeligt, alene fordi det ikke opfylder det krav om gennemsigtighed, som er fastsat i direktivets artikel 4, stk. 2, med forbehold for, at den

medlemsstat, hvis nationale lovgivning finder anvendelse på den pågældende aftale, i henhold til direktivets artikel 8 udtrykkeligt har foreskrevet, at et kontraktvilkår alene af denne grund anses for »urimeligt«.

Det femte og det sjette spørgsmål

- 53 Med det femte og det sjette spørgsmål, som skal behandles samlet, ønsker den forelæggende ret nærmere bestemt oplyst, om artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, i direktiv 93/13 skal fortolkes således, at disse bestemmelser – når en aftale om levering af juridiske tjenesteydelser, der er indgået mellem en advokat og en forbruger, ikke kan opretholdes, efter at et urimeligt kontraktvilkår, hvorved prisen for disse ydelser fastsættes i henhold til princippet om anvendelse af en timesats, er blevet ophævet, og tjenesteydelserne er blevet leveret – er til hinder for, at den nationale retsinstans beslutter at genoprette den situation, hvori forbrugeren ville have befundet sig, såfremt dette vilkår ikke havde eksisteret, selv om dette bevirker, at den erhvervsdrivende ikke modtager noget vederlag for sine ydelser, eller erstatter nævnte kontraktvilkår med en bestemmelse i national ret om maksimumssatsen for vederlaget for advokatens bistand eller med sin egen vurdering af det vederlag, den finder rimeligt for disse ydelser.
- 54 Med henblik på at besvare disse spørgsmål skal det bemærkes, at konstateringen af, at et kontraktvilkår er urimeligt, således som det fremgår af Domstolens praksis, skal gøre det muligt at genoprette den retlige og faktiske situation, som forbrugeren ville have befundet sig i, såfremt det urimelige vilkår ikke havde eksisteret (jf. i denne retning dom af 31.5.2018, Sziber, C-483/16, EU:C:2018:367, præmis 34 og den deri nævnte retspraksis).
- 55 Det påhviler i denne henseende den nationale ret i medfør af artikel 6, stk. 1, i direktiv 93/13 at udelukke anvendelsen af urimelige kontraktvilkår, således at de ikke binder forbrugeren, medmindre forbrugeren gør indsigelse herimod. Aftalen skal imidlertid principielt opretholdes uden nogen anden ændring end den, der følger af ophævelsen af urimelige kontraktvilkår, for så vidt som en sådan opretholdelse af aftalen retligt set er mulig i overensstemmelse med reglerne i national ret (dom af 25.11.2020, Banca B., C-269/19, EU:C:2020:954, præmis 29 og den deri nævnte retspraksis).
- 56 Når en aftale, der er indgået mellem en erhvervsdrivende og en forbruger, ikke kan opretholdes, efter at et urimeligt vilkår er blevet ophævet, er artikel 6, stk. 1, i direktiv 93/13 ikke til hinder for, at en national retsinstans under anvendelse af aftaleretlige principper ophæver det urimelige vilkår og erstatter det med en deklaratorisk bestemmelse i national ret i situationer, hvor konstateringen af, at det urimelige vilkår er ugyldigt, ville forpligte retsinstansen til at ophæve aftalen i det hele, hvilket ville have særligt skadelige virkninger for forbrugeren og dermed straffe denne (dom af 25.11.2020, Banca B., C-269/19, EU:C:2020:954, præmis 32 og den deri nævnte retspraksis).
- 57 I det foreliggende tilfælde nærer den forelæggende ret tvivl om, hvilke konsekvenser der skal drages af, at det eventuelt fastslås, at prisvilkåret er urimeligt. Den forelæggende ret har for det første fundet, at de i hovedsagen omhandlede aftaler ikke kan opretholdes uden dette kontraktvilkår, og for det andet at den situation, som forbrugeren ville have befundet sig i, såfremt nævnte vilkår ikke havde eksisteret, ikke kan genoprettes, eftersom vedkommende har modtaget de i aftalerne fastsatte juridiske tjenesteydelser.

- 58 Det skal i denne henseende bemærkes, således som det fremgår af den retspraksis, der er nævnt i denne doms præmis 54-56, at konstateringen af, at prisvilkåret er urimeligt, forpligter den nationale retsinstans til at udelukke anvendelsen heraf, medmindre forbrugeren gør indsigelse herimod. Genoprettelsen af den situation, som forbrugeren ville have befundet sig i, såfremt dette vilkår ikke havde eksisteret, sker principielt – også hvis tjenesteydelserne er blevet leveret – ved, at forbrugeren fritages fra sin pligt til at betale det vederlag, der er fastsat på grundlag af nævnte kontraktvilkår.
- 59 Såfremt den forelæggende ret måtte finde, at aftalerne i henhold til de relevante bestemmelser i national ret ikke kan opretholdes, efter at prisvilkåret er blevet ophævet, er artikel 6, stk. 1, i direktiv 93/13 dermed ikke til hinder for, at aftalerne erklæres ugyldige, selv om dette bevirker, at den erhvervsdrivende ikke modtager noget vederlag for sine tjenesteydelser.
- 60 Kun såfremt det forhold, at aftalerne som helhed erklæres ugyldige, har særligt skadelige virkninger for forbrugeren, og vedkommende dermed straffes, har den forelæggende ret undtagelsesvis mulighed for at erstatte et ophævet, urimeligt kontraktvilkår med en deklatorisk bestemmelse eller en bestemmelse, som finder anvendelse, i national ret, hvis parterne i den pågældende aftale samtykker heri.
- 61 Hvad angår de følger, som ophævelsen af de i hovedsagen omhandlede aftaler kan have for forbrugeren, skal det bemærkes, at Domstolen med hensyn til en låneaftale har fastslået, at ophævelsen heraf som helhed i princippet bevirker, at det skyldige lånebeløb straks forfalder til betaling og dette med et beløb, som kan række ud over forbrugers økonomiske formåen, og kan have særligt skadelige virkninger for denne (jf. i denne retning dom af 3.3.2020, Gómez del Moral Guasch, C-125/18, EU:C:2020:138, præmis 63 og den deri nævnte retspraksis). Det forhold, at ophævelsen af en aftale kan have særligt skadelige virkninger, kan imidlertid ikke reduceres til alene at angå konsekvenser af rent økonomisk art.
- 62 Som generaladvokaten har anført i punkt 74 og 76 i forslaget til afgørelse, er det nemlig ikke udelukket, at ophævelsen af en aftale om levering af juridiske tjenesteydelser, der allerede er blevet leveret, kan bringe forbrugeren i en usikker retsstilling, bl.a. hvis den erhvervsdrivende i henhold til national ret kan kræve vederlag for disse ydelser på et andet grundlag end det, der fremgår af den ophævede aftale. I henhold til gældende national lovgivning kan aftalens ugyldighed endvidere eventuelt have indvirkning på gyldigheden og effektiviteten af de retsakter, der er gennemført i medfør heraf.
- 63 Såfremt den forelæggende ret på baggrund af ovenstående betragtninger fastslår, at det vil have særligt skadelige virkninger for forbrugeren, hvis de omhandlede aftaler ophæves i deres helhed, er artikel 6, stk. 1, i direktiv 93/13 ikke til hinder for, at denne ret erstatter prisvilkåret med en deklatorisk bestemmelse eller en bestemmelse, som finder anvendelse, i national ret, hvis parterne i de nævnte aftaler samtykker heri. En sådan bestemmelse skal imidlertid have til formål at finde specifik anvendelse på aftaler, der indgås mellem erhvervsdrivende og forbrugere, og dens rækkevidde må ikke være så generel, at anvendelsen heraf i det væsentlige giver den nationale retsinstans mulighed for på grundlag af sit egen skøn at fastsætte det skyldige vederlag for de leverede tjenesteydelser (jf. i denne retning dom af 8.9.2022, D.B.P. m.fl. (Realkreditlån optaget i udenlandsk valuta), C-80/21 – C-82/21, EU:C:2022:646, præmis 76 og 77 og den deri nævnte retspraksis).

- 64 Forudsat at det dekret af 2. april 2004, som er omtalt i forelæggelsesafgørelsen, indeholder en sådan bestemmelse, hvilket det påhviler den forelæggende ret at efterprøve, kan dette dekret anvendes til at erstatte prisvilkåret med et vederlag, som denne retsinstans fastsætter.
- 65 Den forelæggende ret kan derimod ikke supplere de i hovedsagen omhandlede aftaler med sit eget skøn med hensyn til størrelsen af det vederlag, som den finder rimeligt for de leverede ydelser.
- 66 Som det fremgår af Domstolens praksis, skal den nationale retsinstans, når den fastslår, at et urimeligt vilkår i en aftale, som er indgået mellem en erhvervsdrivende og en forbruger, er ugyldigt, nemlig ikke tilpasse den nævnte aftale ved at ændre dette vilkårs indhold (dom af 25.11.2020, Banca B., C-269/19, EU:C:2020:954, præmis 30 og den deri nævnte retspraksis).
- 67 Domstolen har i denne henseende fastslået, at hvis det stod en national retsinstans frit for at ændre indholdet af urimelige vilkår i en sådan aftale, ville en sådan adgang kunne skade gennemførelsen af det langsigtede mål, der er nævnt i artikel 7 i direktiv 93/13. En sådan adgang kunne bidrage til at ophæve den afskrækkende virkning over for erhvervsdrivende, der opstår ved helt og holdent at undlade at anvende sådanne urimelige vilkår over for forbrugerne, for så vidt som de erhvervsdrivende fortsat ville være fristede til at anvende disse vilkår, vel vidende, at aftalen, selv hvis disse vilkår skulle blive erklæret ugyldige, ikke desto mindre ville kunne tilpasses i nødvendigt omfang af den nationale ret, således at deres interesse på denne måde blev sikret (dom af 18.11.2021, A. S.A., C-212/20, EU:C:2021:934, præmis 69 og den deri nævnte retspraksis).
- 68 Henset til samtlige disse betragtninger skal det femte og det sjette spørgsmål besvares med, at artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, i direktiv 93/13 skal fortolkes således, at disse bestemmelser – når en aftale om levering af juridiske tjenesteydelser, der er indgået mellem en advokat og en forbruger, ikke kan opretholdes, efter at et urimeligt kontraktvilkår, hvorved prisen for disse ydelser fastsættes i henhold til princippet om anvendelse af en timesats, er blevet ophævet, og tjenesteydelserne er blevet leveret – ikke er til hinder for, at den nationale retsinstans beslutter at genoprette den situation, hvori forbrugeren ville have befundet sig, såfremt dette vilkår ikke havde eksisteret, selv om dette bevirker, at den erhvervsdrivende ikke modtager noget vederlag for sine ydelser. Såfremt den fuldstændige ophævelse af aftalen har særligt skadelige virkninger for forbrugeren, hvilket det påhviler den forelæggende ret at efterprøve, er disse bestemmelser ikke til hinder for, at den nationale retsinstans afhjælper ugyldigheden af det nævnte kontraktvilkår ved at erstatte det med en national deklatorisk bestemmelse eller en national bestemmelse, som finder anvendelse, hvis parterne i nævnte aftale samtykker heri. Disse bestemmelser er derimod til hinder for, at den nationale retsinstans erstatter det urimelige og ophævede kontraktvilkår med et retsligt skøn med hensyn til størrelsen af vederlaget for de nævnte ydelser.

Sagsomkostninger

- 69 Da sagens behandling i forhold til hovedsagens parter udgør et led i den sag, der verserer for den forelæggende ret, tilkommer det denne at træffe afgørelse om sagsomkostningerne. Bortset fra de nævnte parters udgifter kan de udgifter, som er afholdt i forbindelse med afgivelse af indlæg for Domstolen, ikke erstattes.

På grundlag af disse præmisser kender Domstolen (Fjerde Afdeling) for ret:

- 1) Artikel 4, stk. 2, i Rådets direktiv 93/13/EØF af 5. april 1993 om urimelige kontraktvilkår i forbrugeraftaler (EFT 1993, L 95, s. 29), i sin version som ændret ved Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2011/83/EU af 25. oktober 2011,

skal fortolkes således, at

et kontraktvilkår i en aftale om levering af juridiske tjenesteydelser indgået mellem en advokat og en forbruger, hvorved prisen for de leverede ydelser fastsættes i henhold til princippet om anvendelse af en timesats, henhører under denne bestemmelse.

- 2) Artikel 4, stk. 2, i direktiv 93/13, som ændret ved direktiv 2011/83,

skal fortolkes således, at

et kontraktvilkår i en aftale om levering af juridiske tjenesteydelser indgået mellem en advokat og en forbruger, hvorved prisen for disse ydelser fastsættes i henhold til princippet om anvendelse af en timesats, uden at forbrugeren inden indgåelsen af aftalen meddeles oplysninger, der sætter vedkommende i stand til at træffe sin beslutning forsigtigt og med fuldt kendskab til de finansielle konsekvenser, som indgåelsen af nævnte aftale har, ikke opfylder kravet om at være affattet klart og forståeligt i denne bestemmelses forstand.

- 3) Artikel 3, stk. 1, i direktiv 93/13, som ændret ved direktiv 2011/83,

skal fortolkes således, at

et kontraktvilkår i en aftale indgået mellem en advokat og en forbruger om leveringen af juridiske tjenesteydelser, hvorved prisen for disse ydelser fastsættes i henhold til princippet om anvendelse af en timesats, og hvilket vilkår dermed henhører under aftalens hovedgenstand, ikke skal anses for urimeligt, alene fordi det ikke opfylder det krav om gennemsigtighed, som er fastsat i artikel 4, stk. 2, i dette direktiv, som ændret, med forbehold for at den medlemsstat, hvis nationale lovgivning finder anvendelse på den pågældende aftale, i henhold til artikel 8 i direktivet, som ændret, udtrykkeligt har foreskrevet, at et kontraktvilkår alene af denne grund anses for urimeligt.

- 4) Artikel 6, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, i direktiv 93/13, som ændret ved direktiv 2011/83,

skal fortolkes således, at

at disse bestemmelser – når en aftale om levering af juridiske tjenesteydelser, der er indgået mellem en advokat og en forbruger, ikke kan opretholdes, efter at et urimeligt kontraktvilkår, hvorved prisen for disse ydelser fastsættes i henhold til princippet om anvendelse af en timesats, er blevet ophævet, og tjenesteydelserne er blevet leveret – ikke er til hinder for, at den nationale retsinstans beslutter at genoprette den situation, hvori forbrugeren ville have befundet sig, såfremt dette vilkår ikke havde eksisteret, selv om dette bevirker, at den erhvervsdrivende ikke modtager noget vederlag for sine ydelser. Såfremt den fuldstændige ophævelse af aftalen har særligt skadelige virkninger for forbrugeren, hvilket det påhviler den forelæggende ret at efterprøve, er disse

bestemmelser ikke til hinder for, at den nationale retsinstans afhjælper ugyldigheden af det nævnte kontraktvilkår ved at erstatte det med en national deklatorisk bestemmelse eller en national bestemmelse, som finder anvendelse, hvis parterne i nævnte aftale samtykker heri. Disse bestemmelser er derimod til hinder for, at den nationale retsinstans erstatter det urimelige og ophævede kontraktvilkår med et retsligt skøn med hensyn til størrelsen af vederlaget for de nævnte ydelser.

Underskrifter